

*Gabinet Numizmatyczny -
małe obiekty, wielka historia*

Tekst

Paweł Grzesik

Ilustracje

Artur Ptak

Współpraca merytoryczna i opracowanie zagadek, łamigłówek, rebusów

Klaudia Biela, Izabela Karlińska, Natalia Sitek, Izabela Tokar, Monika Żelazna

Opracowanie redakcyjne

Aleksandra Sadowska

Formatowanie komputerowe

Jarosław Dobrołowicz

Korekta

Zespół

Fotografie

Krzysztof Sowiński, Paweł Suchanek

© Copyright by Muzeum Narodowe w Kielcach, Kielce 2020

ISBN 978-83-62068-66-1

Wydawca

Muzeum Narodowe w Kielcach
pl. Zamkowy 1
25-010 Kielce
www.mnki.pl

Sponsor Wydawnictwa

Gabinet Numizmatyczny – małe obiekty, wielka historia

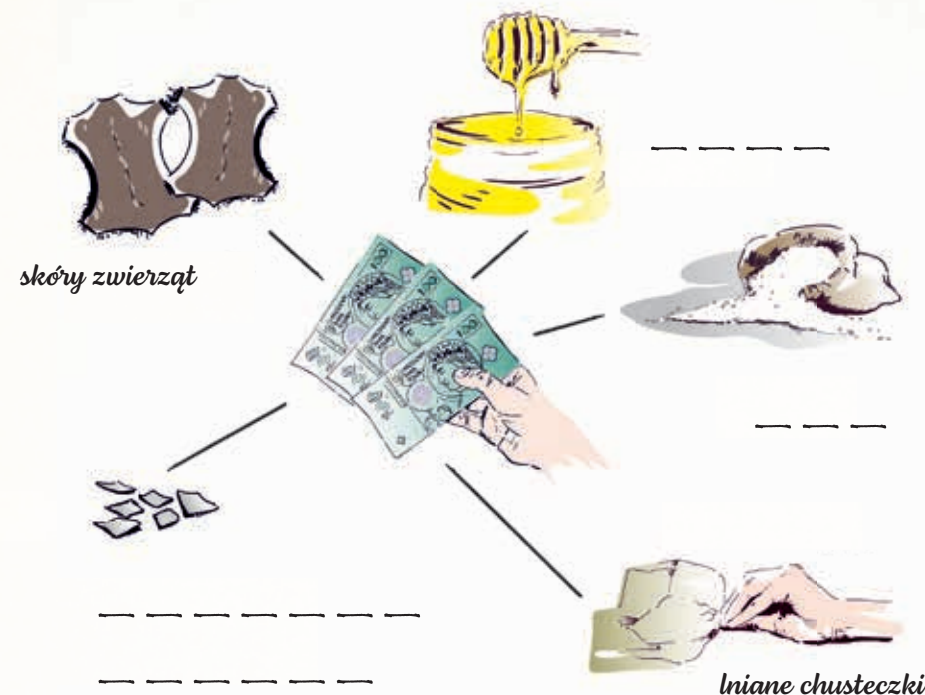
Kielce 2020

Cześć!

Jestem **Reszko** i będę Waszym przewodnikiem po **Gabinecie Numizmatycznym**. Tak nazywa się wystawa stała w Muzeum Narodowym w Kielcach, która przedstawia dzieje pieniądza w regionie świętokrzyskim. Zapytacie, czym jest **numizmatyka**? To nauka, która zajmuje się badaniem monet i banknotów. Opowiada o drobnych przedmiotach, które są ważną częścią naszej historii. Zapraszam do jej poznania.

Podpisz pozostałe przedmioty, które pełniły funkcję pieniądza

W czasach, gdy państwo polskie jeszcze nie istniało, Słowianie posługiwali się **placidłami**. Były to przedmioty, które pełniły funkcję pieniądza. Należały do nich na przykład skórki zwierząt, miód, sól, lniane chusteczki czy kawałki metalu. Placidło musiało być

towarem niedużym, łatwym do zważenia, podzielenia, transportu, które posiadało określoną i uznawaną wartość.

Rzymianie określali pieniądze słowem **pecunia**, które pochodziło od łacińskiego pecus, czyli bydło. W czasach, gdy jeszcze nie posługiwano się monetami, to właśnie bydło uznawano za miarę bogactwa. Podobnie Słowianie posługiwali się w handlu terminem **skojec**, które pochodzi od słowa skot – bydło.

Na dzisiejszych ziemiach polskich pojawiły się najpierw monety greckie, celtyckie, a następnie rzymskie. Wiele z tych ostatnich znaleziono wzdłuż rzeki Wisły, gdzie przebiegał szlak handlowy, łączący ziemie Imperium Rzymskiego z Morzem Bałtyckim. Rzymianie przybywali tutaj po bursztyn, skóry i miód. Przywozili ze sobą różne monety, między innymi **denary**, które wybijali ze srebra.

Również starożytnym Rzymianom zawdzięczamy nazwę metalowego pieniądza. W III wieku przed naszą erą istniała w Rzymie świątynia bogini Junony, która była patronką handlu i symbolem bogactwa. To od jej przydomku **Moneta** pochodzi nazwa metalowych pieniędzy. Przy świątyni działała mennica to znaczy miejsce, gdzie wybijano taki pieniądz.

Na naszej wystawie pokazujemy monety ze starożytnego Rzymu. Możemy zobaczyć na nich bardzo wyraźne portrety Rzymian. Jak widzicie, monety są też dobrym źródłem informacji dla badaczy historii.

Dzięki kontaktom handlowym Słowianie posługiwali się również arabskimi dirhamami, a następnie denarami z zachodniej Europy.

W roku 966 książę Mieszko I, władca plemienia Polan, przyjął chrzest. Dało to początek państwu polskiemu. Pierwszym koronowanym królem został jego syn, Bolesław Chrobry, który wybił pierwsze polskie monety – srebrne **denary**. Wśród nich były takie, na których umieszczono nazwę Polska w języku łacińskim i jest to zapis starszy niż zapiski w kronikach! Monety te przedstawiały też zagadkowy symbol państwa. Był nim ptak, który przypomina koguta, orła, gołębicę lub pawia.

Być może zastanawiacie się, jak powstawały monety. Do ich produkcji służyły **stemple** z wyrytymi odwrotnymi wizerunkami, które siłą nacisku odbijano na metalowych krążkach. To co na monecie miało być wklęsłe, na stemplu było wypukłe i na odwrót. W ten sposób można było wybić tysiące takich samych monet.

Władcy umieszczali na monetach swój wizerunek. Dawali w ten sposób gwarancję, że ich pieniądze są wartościowe. Czasami przedstawiali się w towarzystwie

świętego Wojciecha, czyli patrona Polski. Dodawało to powagi i było manifestacją władzy w oczach poddanych. Bywało, że władcy wybijali monety tak cienkie jak blaszka z wizerunkiem tylko na jednej stronie. Nazywamy je **brakteatami**. Dzięki zmienionej technice menniczej monety stały się bardziej płaskie i większe.

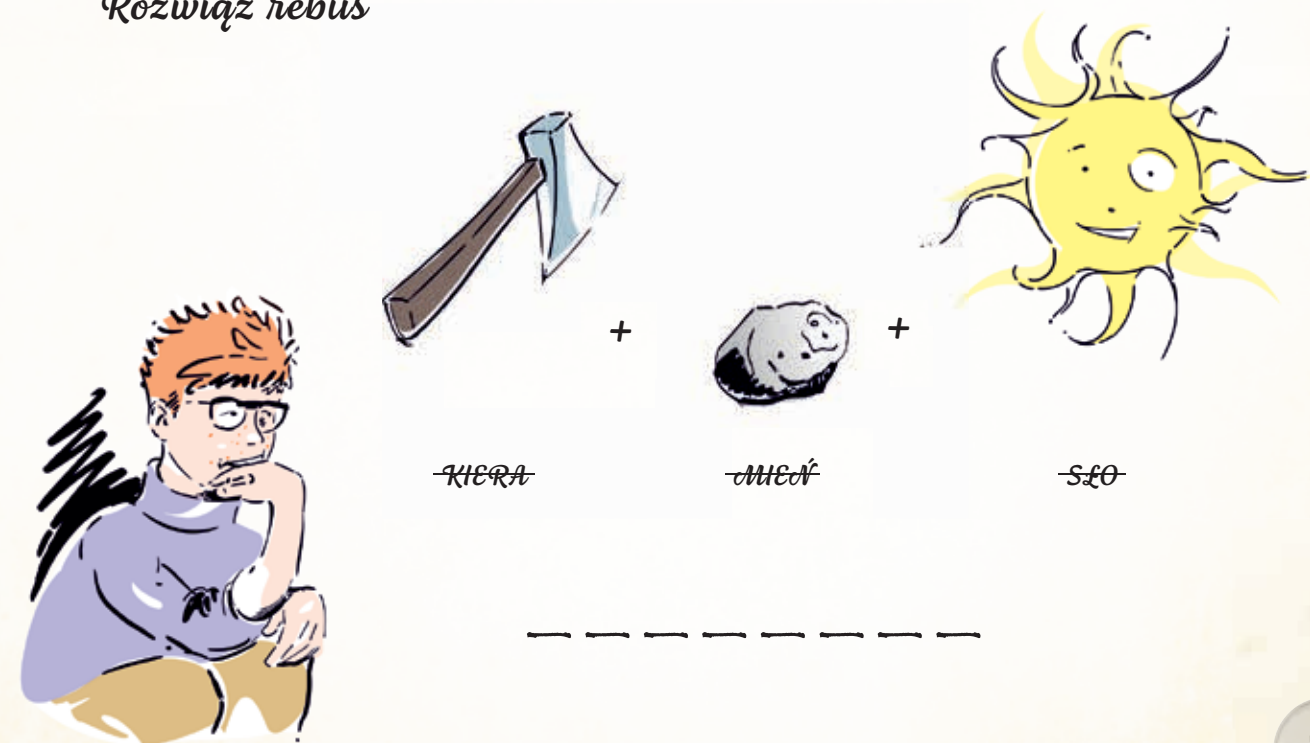
Pokoloruj postacie, których wizerunki są na monecie

W efekcie można było umieszczać na nich dokładniejsze wyobrażenia osób i różnych symboli.

Zapytacie, jak wydawano resztę? Monety cięto na mniejsze kawałki. Wówczas można było płacić niższym nominałem lub otrzymać resztę. Takie ułamki pociętych monet to **siekańce**.

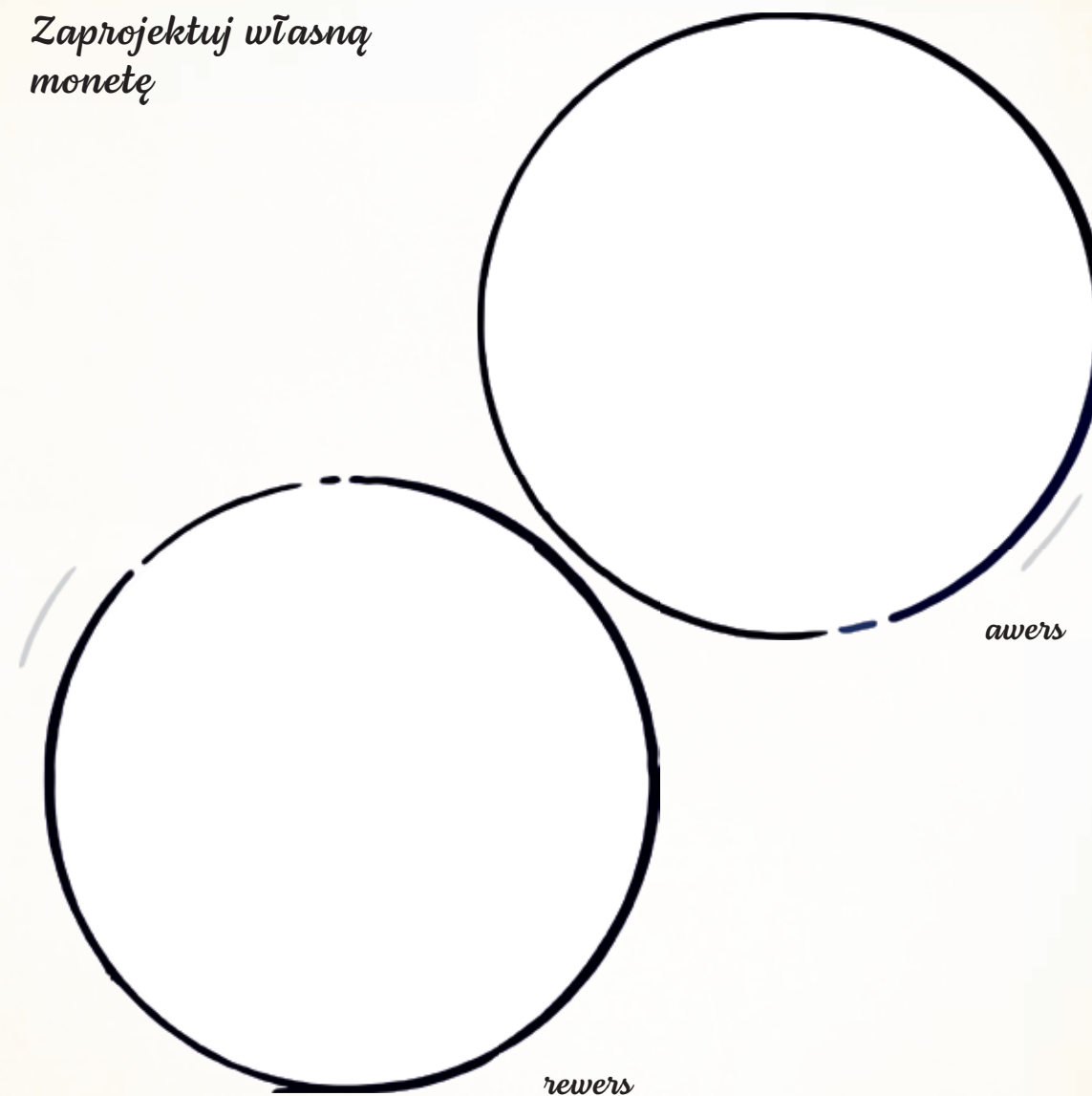
Rozwiąż rebus

W dawnych wiekach również rzucano monetami, na przykład podczas gier lub uwalniając niewolnika. Dziś też czasami rzucamy monetą. Tak jest w sporcie, gdy chcemy wskazać, kto zaczyna grę. Pytamy wówczas kapitanów drużyn – **orzeł czy reszka?** Jest tak dlatego, że najczęściej na jednej stronie naszych monet jest Orzeł, czyli godło Polski. W dawnych wiekach był tam portret władcy. Tę główną stronę monety nazywamy **awersem**. Odwrotna strona monety to **rewers**, gdzie umieszcza się dodatkowe informacje, na przykład nominał, czyli wartość monety. Tę stronę monety nazywamy potocznie **reszką**.

Zaprojektuj własną monetę

Czy znacie **grosze**? Dziś są to nasze drobne pieniądze, a w średniowieczu były to wartościowe monety ze srebra. Ich nazwa pochodzi od łacińskiego słowa **grossus**, czyli gruby. Przez cały wiek XIV dominowały w naszej części Europy **grosze praskie**. Przywożono je z Czech, gdzie odkryto złoża srebra. Na ich wzór król Polski, Kazimierz Wielki, wybijał **grosze krakowskie**, które z czasem zostały uzupełnione **kwartnikami**. Jeden kwartnik miał wartość połowy grosza. Była to podstawowa moneta w czasach Kazimierza Wielkiego. Problemem Polski był jednak brak własnych złóż srebra, więc król musiał ograniczać wy-

bijanie monet z tego kruszcu.

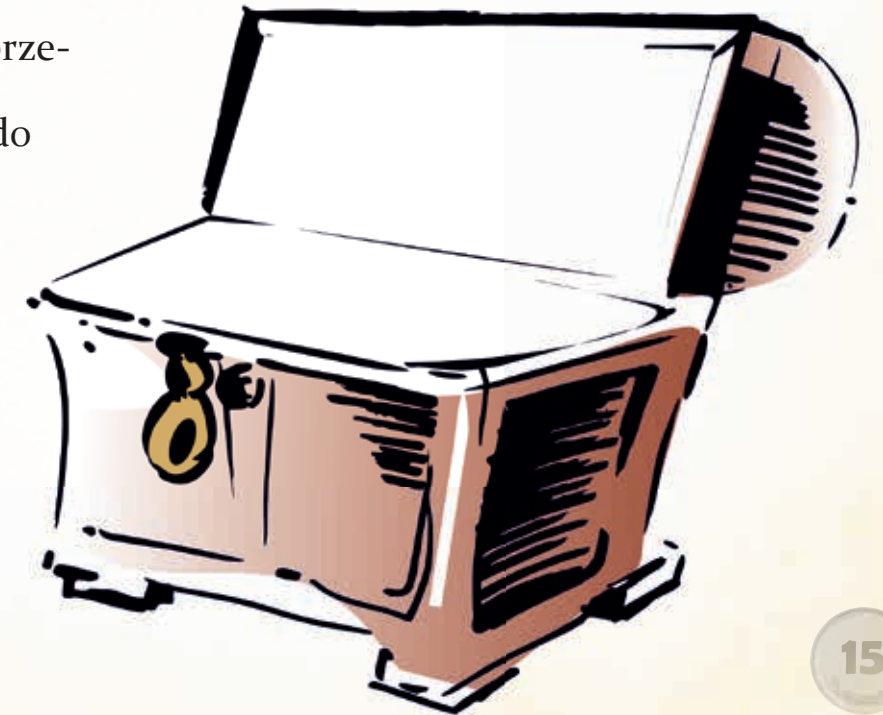
Z pewnością wyobrażacie sobie skarb jako kufer pełen drogocennych klejnotów, biżuterii

i pieniędzy. W numizmatyce jest nieco inaczej. W dawnych wiekach ludzie zbierali monety i chowali na przyszłość. Zazwyczaj wkładali je do naczyń i zakopywali w pobliżu domów. Dziś są czasami odnajdywane i właśnie te **zbiory monet** nazywamy **skarbami**. Znaleźiska z naszego regionu są najcenniejszą częścią wystawy.

W naszych czasach ludzie też zbierają pieniądze. Duże sumy przekazują najczęściej do banku. Małe trzymają przy sobie i nazywają **zaskórniakami**.

Narysuj, co dla Ciebie jest skarbem

Współczesny obszar Włoch i Polski

Pierwsi królowie z dynastii Jagiellonów, Władysław Jagiełło i Władysław Warneńczyk, nadal wybijali denary ze srebra. Były jednak słabej jakości i na początku XVI wieku Królestwo Polskie podjęło próbę reformy monetarnej. Król Zygmunt Stary wprowadził wówczas nowe nominały, jak srebrne **trojaki** i **szóstaki** – czyli monety równe 3 i 6 groszom. Używano też złotego **florena** i **dukata**, nazywanego zwyczajowo **czerwonym złotym**.

Floren i **dukat** były to wartościowe i popularne monety ze złota, używane w całej Europie przez długie wieki. Ich początki wiążą się z włoskimi miastami – florena wybiła Florencja, a dukata Wenecja.

W 1569 roku Królestwo Polskie zawarło unię z Wielkim Księstwem Litewskim i powstała wówczas Rzeczpospolita Obojga Narodów. Na monetach widniał herb wspólnego państwa – polski Orzeł oraz Pogoń, czyli godło Litwy, przedstawiające postać rycerza na koniu. Jednolite monety wprowadził na obszarze całego państwa król **Stefan Batory**. Upowszechnił również **talary**. Były to duże, wartościowe pieniądze ze srebra. Ich produkcja zaczęła się w Czechach, ale z czasem stały się popularne także na naszych ziemiach. Nazwa tej monety brzmiała podobnie w wielu krajach – w Niemczech „taler”, w Czechach „tolar”, a w języku angielskim „dollar”. Od określenia tego dawnego pieniądza wywodzi się współczesna nazwa waluty amerykańskiej – **dolar**.

Pokoloruj monetę z wizerunkiem króla Władysława IV

W czasach panowania pierwszych królów z dynastii Wazów, Zygmunta III i Władysława IV, mennice królewskie produkowały pieniądze wysokiej wartości. Pojawiła się też nowa moneta, czyli **ort**. Pieniądze polskie były małymi dziełami sztuki. Niektóre z nich zaprojektował wybitny medalier Samuel Ammon, który pochodził ze Szwajcarii i pracował w Gdańsku. **Władysław IV** umieszczał na dukatach i talarach swój wizerunek raz w koronie i zbroi, innym razem w peruce i koronkach. Były to monety o tak wysokiej zawartości złota i srebra, że obcy kupcy wywozili je poza granice państwa.

Rozwiąż rebus

W XVII wieku Rzeczpospolita toczyła wiele wojen, które zrujnowały kraj. Król musiał też zapłacić wojsku za służbę. W okresie panowania Jana Kazimierza Wazy srebrne dotąd **szelągi** zaczęto wybijać na masową skalę z miedzi. Były to drobne pieniądze o niskiej wartości, które miały pokryć długi państwa. Nazywamy je **boratynkami** od nazwiska Tytusa Liwiusza Boratiniego, który w tamtych czasach odpowiadał za produkcję monet w mennicach królewskich.

W roku 1663 pojawiła się nowa srebrna moneta, nazywana potocznie **tymfem**, ponieważ wybił ją Andrzej Tymf, który zarządzał wtedy mennicami. Powinna mieć wartość 30 groszy, ale ilość srebra była w niej znacznie niższa i mieszkańcy Rzeczypospolitej szybko to rozpoznali. Zapytacie, jakie były tego skutki? Boratynki i tymfy pogłębiły słabość państwa.

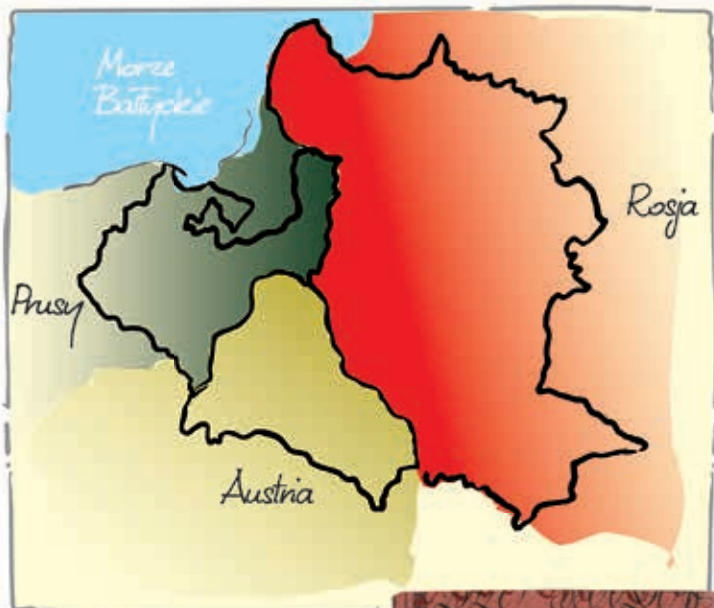
Od końca XVII wieku nie pracowały mennice. Królowie z dynastii saskiej, August II i August III, produkowali więc monety w rodzimej Saksonii i sprowadzali do Rzeczypospolitej. Było to wbrew decyzji polskiego sejmu. Polacy jednak chętnie przyjmowali te monety, ponieważ brakowało własnych. Poważnym problemem była fałszywa waluta, która docierała do Polski z sąsiednich Prus i dodatkowo osłabiała państwo.

Jak sądzą, do czego mogły służyć jeszcze monety? Czasami były wykorzystywane jako biżuteria. Wszywano je w ubrania, a panny młode przyczepiały monety do swoich ślubnych welonów. Również medaliki na szyję były dziełem **mincerzy**, czyli pracowników mennic. Monetami ozdabiano też puchary.

Reformę monetarną przeprowadził ostatni król Polski – **Stanisław August Poniatowski**. Ponownie uruchomił mennice i wymienił stare monety na nowe. Bito je w miedzi, srebrze i złocie. Pieniądze tego władcy odznaczały się również wysokim kunsztem artystycznym. Były wizytówką monarchy i państwa. Na awersie król umieszczał swój portret. Rewers zajmował herb Rzeczypospolitej i dodatkowo osobisty herb króla – Ciołek, czyli młody byczek.

Podzielony obszar
Rzeczypospolitej
po trzecim rozbiórze

W roku 1772 nastąpił pierwszy rozbiór Rzeczypospolitej, której część terytorium została zagarnięta pomiędzy Rosję, Prusy i Austrię. Próby reformowania państwa zakończyły się niepowodzeniem. Rosja i Prusy dokonały drugiego rozbioru w 1793 roku. W następnym roku wybuchło przeciw zaborcom powstanie pod wodzą **Tadeusza Kościuszki**. Władzom powstańczym brakowało srebra i złota. Wyemitowały więc pierwsze polskie pieniądze papierowe i nazwały je **biletami skarbowymi**. Po upadku powstania straciły ważność. Dziś są bardzo cenne i poszukiwane przez kolekcjonerów. Stanowią historyczną pamiątkę ostatnich miesięcy wolności z czasów I Rzeczypospolitej.

Wszyscy wiemy, że pieniądze papierowe to **banknoty** emitowane przez bank. Skąd wzięła się taka nazwa? Były to kwity – noty – które banki wydawały właścicielom monet, potwierdzając w ten sposób wartość zostawionych u nich pieniędzy, wybitych z cennego kruszcu.

W roku 1795 miał miejsce trzeci rozbiór Rzeczypospolitej. Nasz kraj utracił niepodległość na 123 lata. Polacy nie rezygnowali jednak z odzyskania wolności. W roku 1807 francuski cesarz Napoleon Bonaparte utworzył z części ziem polskich Księstwo Warszawskie. Dwa lata później dzisiejszy region świętokrzyski wszedł w skład Księstwa. Obok złotych dukatów i miedzianych monet bito wówczas również srebrne **talary** – po raz ostatni w historii Polski.

W czasach Księstwa Warszawskiego (1807–1815) nauczyciel, leśniczy i organista zarabiali po 200 zł rocznie. Zapytacie, co mogli kupić za taką kwotę? Na przykład 20 par męskich trzewików.

W czasach Księstwa Warszawskiego za roczną pensję można było nabyć:

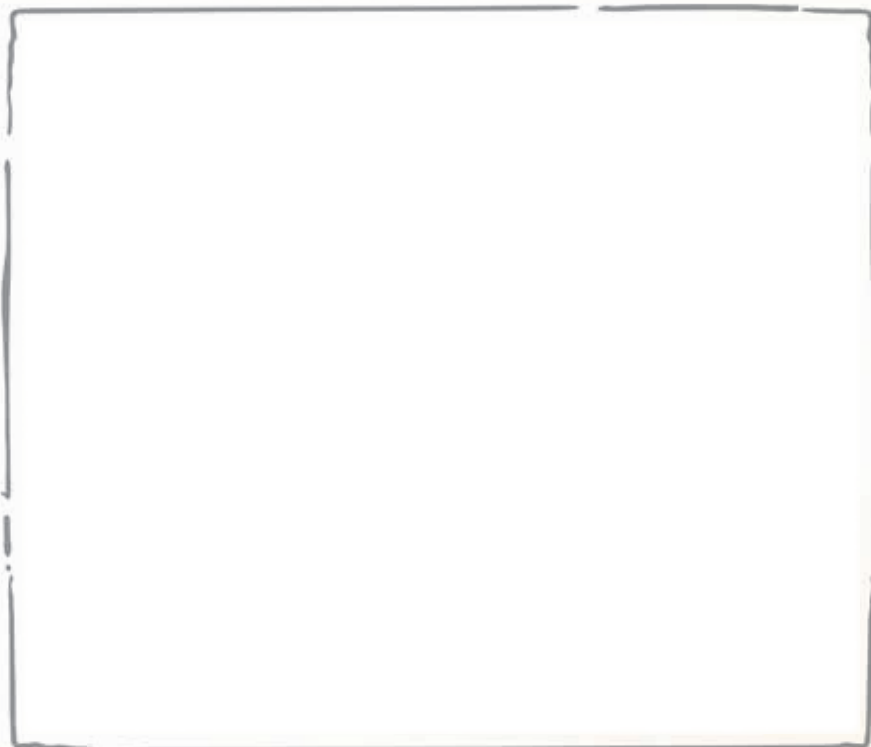

Narysuj, co możesz obecnie kupić za 200 złotych?

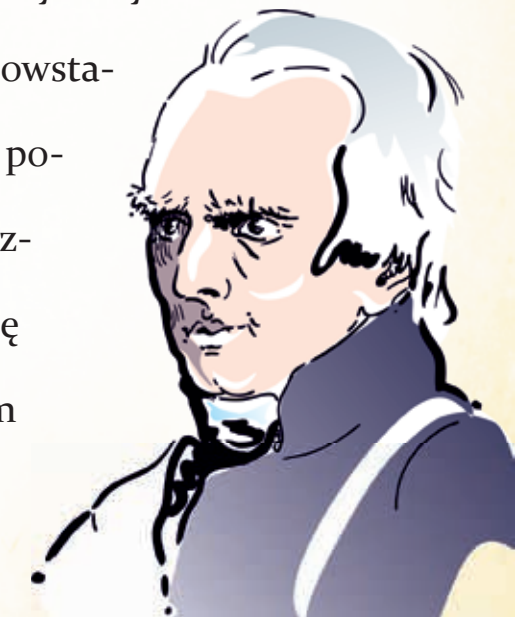
*Budynek Banku Polskiego
w Warszawie, 1828 rok*

*Narysuj
swoje wyobrażenie
nowoczesnego
banku*

Po klęsce Napoleona w 1815 roku powstało Królestwo Polskie, które zostało związane unią personalną z Rosją. Nasz region stanowił część obszaru tego państwa. Rosjanie ogłosili oficjalną walutą złotówki i grosze. Jedna złotówka równała się 30 groszom. Na awersach monet widniał portret cara. Rewers zajmowało godło Królestwa, czyli carski dwugłowy orzeł z godłem polskim na piersiach. W 1828 roku rozpoczął działanie pierwszy polski bank państwowy – **Bank Polski**. Emitował banknoty, a także wspierał finansowo różne inwestycje na terenie całego kraju, między innymi budowę hut i fabryk w naszym regionie. W ich powstawaniu brał udział **Stanisław Staszic**, który powołał też w Kielcach pierwszą uczelnię techniczną w Polsce – Akademię Górniczą. Mieściła się w pałacu, który obecnie jest siedzibą Muzeum Narodowego w Kielcach i naszej wystawy.

W listopadzie 1830 roku Polacy rozpoczęli powstanie przeciwko Rosji. Na monetach przestano używać wizerunku cara. Pojawiła się znów tarcza z Orłem i Pogonią, czyli godłami Polski i Litwy. Czy wiecie, że w czasie trwania tego powstania – 7 lutego 1831 roku – posłowie i senatorowie po raz pierwszy w naszej historii oficjalnie uchwalili, że naszymi barwami będzie biel i czerwień? Wzorem dla nich stały się barwy **herbów Polski i Litwy**, a więc biel godła i czerwień tarczy. Prezentowano te kolory w formie kokardy przypinanej do ubrania.

Po upadku powstania władze zaborcze stopniowo znosiły odrębność polskich pieniędzy, które z czasem zostały zastąpione rosyjskimi rublami. W roku 1864 upadło kolejne powstanie – styczniowe. Zaborcy zamknęli wkrótce mennicę w Warszawie.

Pokoloruj herb Polski i Litwy z powstania listopadowego

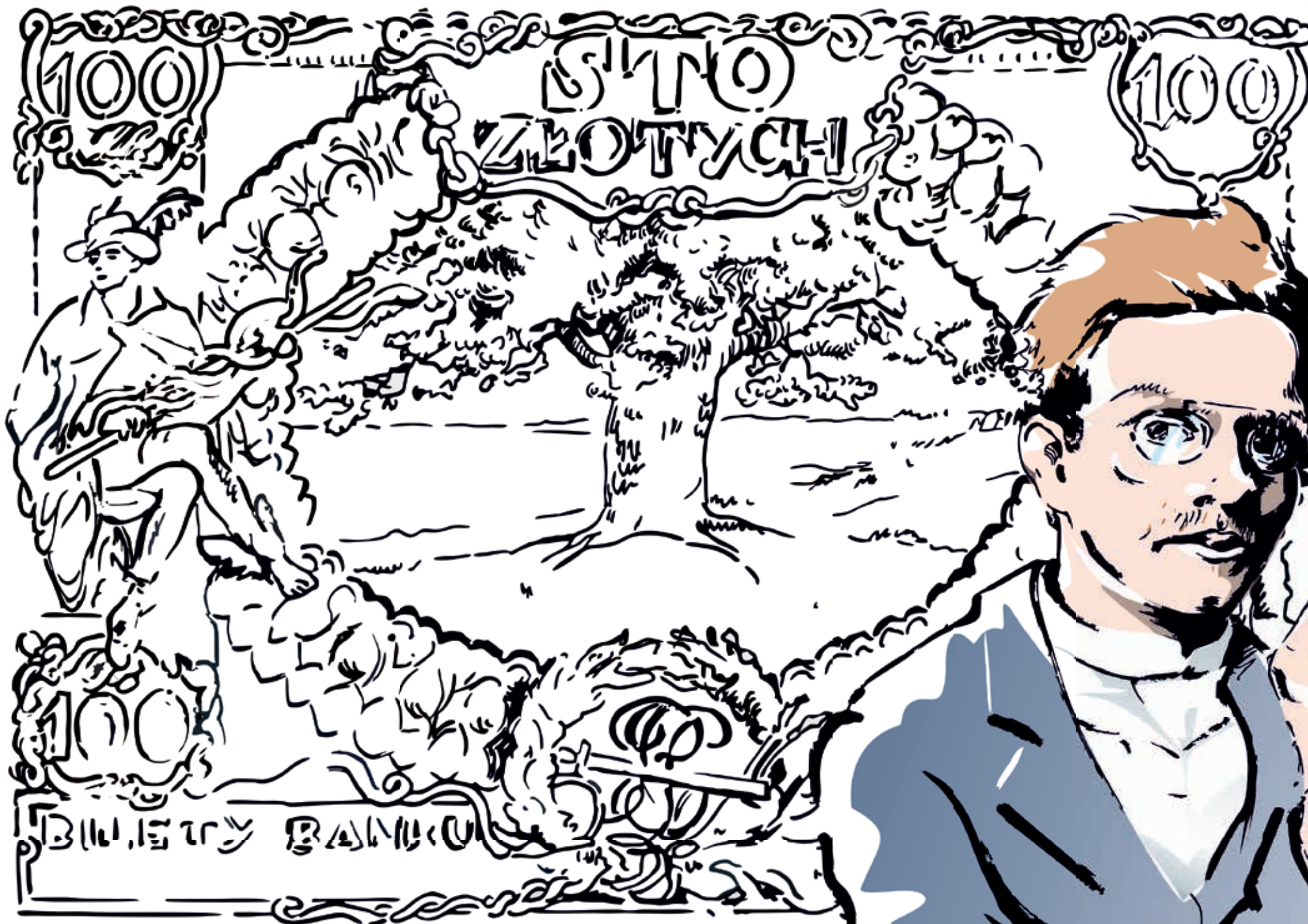
W roku 1914 rozpoczęła się I wojna światowa. Państwa zaborcze były we wrogich obozach. W następnym roku wojska austriackie, niemieckie oraz legioniści Józefa Piłsudskiego pokonali armię rosyjską. Ludność byłego zaboru rosyjskiego zaczęła posługiwać się wówczas austriackimi koronami, niemieckimi markami i markami polskimi, które miały wizerunek białego orła na amarantowym tle. Okupacyjne władze niemieckie zachęcały w ten sposób Polaków do używania tych pieniędzy. W czasach wojennego chaosu ludność zachowała jednak również rosyjskie ruble jako pieniądze dobrze im znane z okresu zaboru.

Polska odzyskała niepodległość 11 listopada 1918 roku. Stała się demokratyczną republiką. Odrodzone państwo wymagało wprowadzenia jednolitych monet i banknotów dla całego kraju, który powstał z trzech różnych zaborów. Obywatele żywo dyskutowali, jak powinna nazywać się polska waluta. Proponowano Piasta, Lecha, Pola, Polonię czy Kościuszkę. W roku 1919 sejm zdecydował, że polski pieniądz to **złoty** podzielony na **100 groszy**.

Obszar II Rzeczypospolitej

Wprowadzenie złotego było możliwe dzięki reformom Władysława Grabskiego i utworzeniu w 1924 roku Banku Polskiego – niezależnej spółki akcyjnej, mającej wyłączne prawo do emisji banknotów. Do tego czasu Polacy posługiwali się marką polską. Monety i banknoty były projektowane przez wybitnych artystów. Należał do nich malarz **Józef Mehoffer**, który był autorem **banknotu 100 zł**.

We wrześniu 1939 roku wybuchła II wojna światowa. Hitlerowskie Niemcy, a następnie Związek Radziecki zaatakowały Polskę i podzieliły jej terytorium. Z części ziem polskich Niemcy utworzyli Generalne Gubernatorstwo, w skład którego wchodził również nasz region. Powołali także instytucję pod nazwą Bank Emisyjny w Polsce, który wprowadzał do obiegu złotówki obowiązujące na tym obszarze. Bankiem zgodził się kierować **Feliks Młynarski**. Nie chcąc być posądzonym o współpracę z okupantem, decyzję uzgodnił z polskim rządem na emigracji. Od jego nazwiska banknoty nazywano wówczas potocznie **młynarkami**.

Po zakończeniu wojny emitowano nadal banknoty złotowe. W roku 1945 rozpoczął działalność Narodowy Bank Polski, a pięć lat później – po raz pierwszy od zakończenia wojny – pojawiły się w obiegu monety. Widniał na nich napis **Rzeczpospolita Polska**. Od 1952 roku, zgodnie z nową konstytucją, pojawiła się nowa nazwa, czyli **Polska Rzeczpospolita**

Współczesny obszar Polski

Ludowa. Monety wytwarzano z aluminium. Jednym z symboli tamtych lat jest moneta o nominale 5 zł z wizerunkiem rybaka.

Od roku 1974 wprowadzano do obiegu serię banknotów z portretami sławnych Polaków. Widnieją na nich wizerunki Bolesława Chrobrego, Mikołaja Kopernika, Tadeusza Kościuszki czy Fryderyka Chopina. W latach 80. XX wieku gospodarka Polski była w złym stanie. Państwo emitowało wówczas pieniądze o coraz wyższych nominałach. Reformy podjęte zostały po 1989 roku, gdy Polska stała się ponownie państwem demokratycznym. Wkrótce pojawiły się nowe monety i banknoty, którymi posługujemy się do dzisiaj. Tylko Narodowy Bank Polski ma prawo **emitować**, a więc wprowadzać do obiegu polskie monety i banknoty.

Z tego powodu nazywamy go **emitentem**. Bank ten emituje również **monety i banknoty kolekcjonerskie**, które są poświęcone ważnym rocznicom lub postaciom histo-

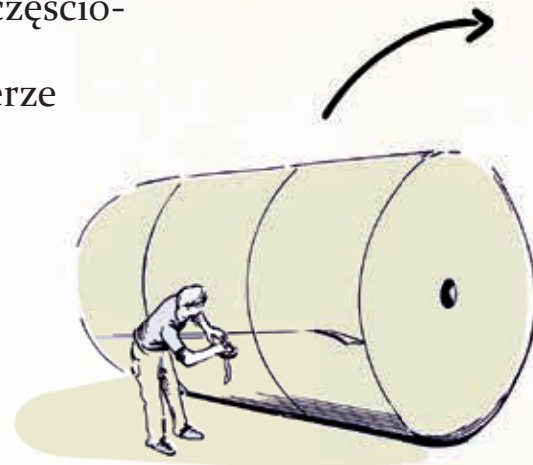
rycznym. Narodowy Bank Polski zachęca nas w ten sposób do tworzenia osobistej kolekcji.

Zapytacie, jak powstają banknoty? Są projektowane przez artystów, którzy współpracują z ekspertami Narodowego Banku Polskiego. Do produkcji potrzebny jest specjalny papier wyrabiany z włókien bawełny, które są oczyszczane i przetwarzane na mokłą masę, wylewaną następnie na specjalne bębny. Po wysuszeniu papier jest zwijany w bele, które nakłada się na maszyny drukarskie. Teraz proszę uruchomić wyobraźnię. Aby wydrukować banknoty wykorzystuje się różne techniki. Jedną z nich jest druk wklęsły, w którym stosuje się specjalne klisze. Umieszcza się na nich wklęsłe rysunki wypełnione farbą, która następnie jest wchłaniana przez papier. W efekcie otrzymujemy wypukły nadruk, szorstki w dotyku. W ten sposób drukuje się najważniejsze rysunki i ozna-

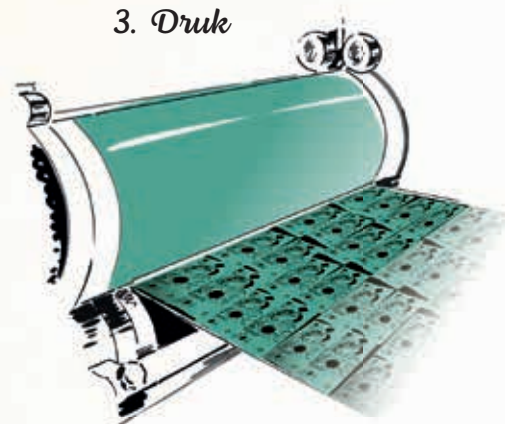
czenia nominałów na banknotach. Inną techniką jest druk wypukły. Tutaj odwrotnie, farba umieszczana jest na kliszy częściowo wypukłej, a w dociskającym do takiej kliszy papierze tworzą się wklęsłości. Tak drukuje się numery seryjne banknotów. Trzecią techniką jest druk płaski, stosowany do nadania kolorystyki. W tym wypadku na płaskiej kliszy znajduje się rysunek pokryty farbą, który następnie jest odbijany na papierze. Po zakończeniu wydruku cały arkusz papieru jest cięty na poszczególne banknoty, które są wprowadzane do obiegu.

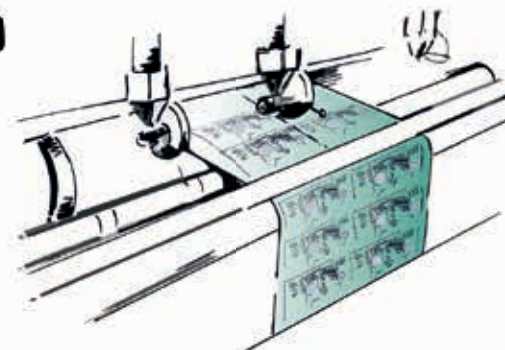
1. *Bawełna*

2. *Papier*

3. *Druk*

4. *Cięcie*

5. *Banknoty*

KROK 1
Włóż kartę
do bankomatu

KROK 2
Wpisz
kod PIN

KROK 3
Wybierz
kwotę wypłaty

KROK 4
Zabierz kartę
i odbierz pieniądze

Na przestrzeni wieków pieniądze pełniły różne funkcje. Były środkami płatniczymi, przedstawiały władzę, symbolizowały państwo. Ich historia jest niezbędna dla zrozumienia dziejów Polski. Obecnie coraz rzadziej posługujemy się pieniędzmi w formie monet i bank-

notów. Ludzie najczęściej otrzymują zapłatę za pracę przelewem pieniędzy na własne konto w banku. Mogą zostawiać tam swoje oszczędności. Mogą też sami pobrać pieniądze z bankomatu. Wpisują swoje hasło, czyli cyfry kodu PIN i otrzymują żadaną wartość, wypłacaną w banknotach. Coraz częściej należności za towary i usługi opłacają w sposób elektroniczny, dzięki przelewom lub kartom płatniczym. Być może z czasem monety i banknoty będzie można oglądać tylko w muzeach. Zawsze znajdziecie tutaj ich historię, a także odpowiedź na pytanie o ich rolę i wartość.

*Dziękuję
za wspólne
związanie!*

Uzupełnij

Od starożytności Słowianie posługiwali się ,
które pełniły funkcję pieniądza. Były to na przykład skórki zwierząt,
miód, sól, lniane chusteczki czy kawałki metalu.

Popularna moneta ze srebra, którą Rzymianie przywozili na ziemię
polskie to Pierwsze polskie monety wybił król Bolesław
. Były to srebrne

Trzysta lat później na wzór groszy praskich król Kazimierz Wielki
wybijał krakowskie. Z czasem zostały one uzu-
pełnione

W czasach Zygmunta III Wazy zaczęto używać nowej monety, którą
był

W roku 1663 pojawiła się nowa srebrna moneta. Nazywano ją potocz-
nie , ponieważ wybił ją Andrzej Tymf, który
zarządzał wtedy mennicami.

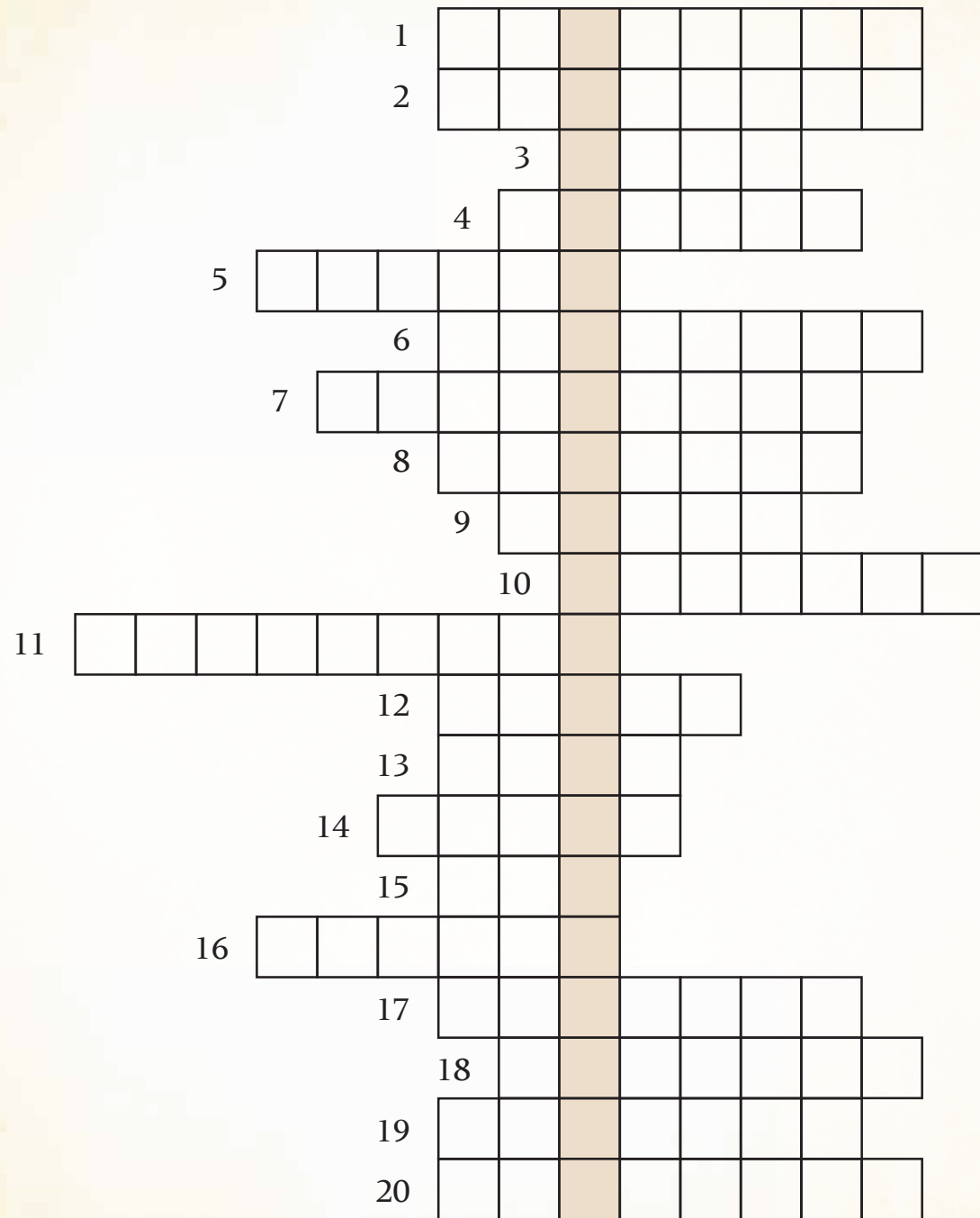
Po reformie monetarnej, którą przeprowadził Stanisław August Po-
niatowski, ostatni król Rzeczypospolitej, bito monety ,
srebrne i złote.

Po 1794 roku wydrukowano pierwsze papierowe pieniądze – były to
. skarbowe.

Po klęsce Napoleona w 1815 roku powstało Królestwo Polskie, w któ-
rym podstawową jednostką monetarną był ,
który dzielił się na grosze.

Po pokonaniu armii rosyjskiej w 1915 roku przez wojska austriackie,
niemieckie oraz legionistów Józefa Piłsudskiego mieszkańcy byłego
zaboru rosyjskiego zaczęli posługiwać się austriackimi koronami, nie-
mieckimi markami oraz , które miały
wizerunek białego orła na amarantowym tle.

W czasach Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej funkcjonowała w obie-
gu charakterystyczna moneta o wartości
z wizerunkiem rybaka.

*Sprawdź swoją wiedzę,
odpowiadając na pytania
ukryte pod QR kodem*

